

Wojciech Gajewski*

**Instytut Biblijny w Gdańsku. Dzieje i charakter seminarium
pentekostalnego w okresie międzywojennym**

Przygotowanie teologiczne, katechetyczne i duszpasterskie było i pozostaje troską bodającą wszystkich chrześcijańskich Kościołów¹. Już we wczesnym chrześcijaństwie powstawały instytucje służące odpowiedniej formacji nauczająco-duszpasterskiej osób przygotowujących się do służby. Kościół korzystał z istniejących w antycznym środowisku kulturowym systemów edukacyjnych. Począwszy od judaizmu, poprzez hellenizm i ideały greckiej *paidei* aż po kulturę łacińską, chrześcijanie czerpali niezbędne elementy, służące do realizowania swojej misji². Szczególnie istotnymi zjawiskami był wczesnochrześcijański katechumenat³. Był on w pierwszej kolejności formacją inicjacyjną ale

* Pastor dr hab. Wojciech Gajewski - prezbiter Kościoła Zielonoświątkowego, pastor Zboru we Fromborku, historyk i teolog (specjalność: historia Kościoła), pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego (Zakład Historii Starożytnej); kierownik Pracowni Religioznawstwa UG. Autor monografii i redaktor opracowań zbiorowych z zakresu historii wczesnego chrześcijaństwa oraz ponad 60 artykułów naukowych i popularnonaukowych z historii, teologii i antropologii kulturowej oraz historii i duchowości ruchu pentekostalnego, a także autor haseł encyklopedycznych.

¹ Artykuł jest zrewidowaną wersją moich dwóch tekstów – pierwszego wydanego w języku polskim (*Instytut Biblijny przy Misji Wschodnio-Europejskiej w Gdańsku*, w: *Protestantyzm i protestantyzm na Pomorzu*, pod red. J. Iluk, D. Mariańska, Gdańsk 1997, s. 241-251), drugiego w języku angielskim (*Theological education among denominational minorities in the Interwar Poland: a case study of the Biblical Institute in Gdansk*, "Polish Journal of Social Science" 2006 t. 1, z. 1, Elbląg-Kraków 2006, s. 67-88).

² W. Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, Bydgoszcz 2002.

³ Na temat katechumenatu patrz: J. Chmiel, *Pojęcie i rola kerygmatu w pierwotnym Kościele*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1980 nr 33, s. 58-68; J. Daniélou, *Teologia*

jednocześnie stanowił początek systemu edukacyjnego⁴. Uregulowania w tej kwestii były procesem długotrwałym i zróżnicowanym⁵. Rolę nauczyciela i wychowawcy kadr duchownych w średniowieczu pełniły klasztory, później również szkoły parafialne, kolegiackie i wreszcie uniwersytety. Szesnastowieczna reformacja odegrała w tym procesie szczególną rolę. Z jednej strony protestanci zwrócili uwagę na konieczność podnoszenia kwalifikacji wśród swoich duchownych, z drugiej zaś reformacja dała swoisty asumpt do rozwoju seminariów duchownych w katolicyzmie⁶. Należy pamiętać, że poza wyznaniem ewangelickim i anglikańskim w wyniku reformacji pojawiła się szeroka gama wspólnot ideowo związanych z protestantyzmem⁷. Niektórzy badacze poza katolicyzmem, prawosławiem i protestantyzmem wymieniają tzw. *wolne Kościoły* (ang. *Free Churches*,

judeochrześcijańska. Historia doktryn chrześcijańskich przed soborem nicejskim, tł. S. Basista, Kraków 2002; M. Dujarier, *Krótką historia katechumenatu*, tł. A. Świejkowska, U. Grajczak, Poznań 1990; A. Läßle, *Od egzegezy do katechezy*, tł., B. Bielecki, Warszawa 1986; B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983; R. Morawski, *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostołskich*, Warszawa 1990; tenże, *Wczesnochrześcijańska katecheza. Do Edyktu Mediolańskiego – 313 r.*, Płock 1999.

- ⁴ W najnowszych badaniach dominuje przekonanie, że katechumenat jest znacznie starszy niż to wcześniej przyjmowano. Jego korzenie sięgają samych początków chrześcijaństwa; por.: B. Górka, *Pomiędzy aktem wiary a faktem chrztu. Instytucja nawrócenia w Kościele pierwotnym*, Kraków 2000; tenże, *Inicjacja w życie wieczne w ewangelii św. Jana*, Gdańsk 2005.
- ⁵ Złożoność tego zjawiska jest dobrze zarysowana u H. Marrou, *Historia wychowania w starożytności*, Warszawa 1969, s. 435-486; por.: J. Daniélou, H. I. Marrou, *Historia Kościoła. Od początków do roku 600*, tł. M. Tarnowska, Warszawa 1986, s. 111-117; 149-153; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 56-64.
- ⁶ W ramach Soboru Trydenckiego opracowano *Dekret o seminariach* (15. lipca 1563 roku) określając cele, ale także zalecając biskupom zakładanie seminariów w każdej diecezji; por.: M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego. Czasy nowożytne*, t. 3, Warszawa 1989, s.102.
- ⁷ Wiąże się to z przyjęciem przez Kościoły postreformacyjne protestanckich zasad teologicznych zebranych w postaci słynnych *sola* (*Sola Gratia et Fide, Sola Scriptura, Solus Christus; Soli Deo Gloria*); por. W. Gajewski, *Ecclesia semper reformanda*, „Chrześcijanin” 2002 nr 9-10, s. 8-12.

niem. *Freikirchen*, w pol. - *Kościół ewangelikalny, chrześcijaństwo ewangeliczne*), do których zaliczają m.in. anabaptystów, menonitów, baptystów, metodystów, wolnych chrześcijan, ewangelicznych chrześcijan i zielonoświątkowców⁸. Kościoły te, poza Stanami Zjednoczonymi, stanowiły mniejszościowe komponenty wchodzące w skład mapy religijnej Europy i świata. Niemniej wniosły one swój wkład w dzieje chrześcijaństwa i rozwoju edukacji religijnej.

Kościół wolny na ziemiach polskich, w celu kształcenia duchownych i podnoszenia ogólnego poziomu edukacji teologicznej, powoływały do istnienia seminarium i szkoły teologiczne. Baptysty już w roku 1907 powołali *Seminarium Teologiczne* w Łodzi. Zostało ono jednak wkrótce zamknięte ukazem carskim z 1911 r.⁹ Ponowne otwarcie nastąpiło w roku 1924, ale tym razem seminarium znalazło swoje *locum* w podwarszawskiej Radości. Przetrwało tam do roku 1930¹⁰. Seminarium to od początku było interkonfesyjne. Poza baptystami kształcili się w nim duchowni i przygotowujący się do służby kościelnej przedstawiciele innych Kościołów wolnych, m.in. Ewangelicznych Chrześcijan i Kościoła Chrystusowego. Wyznawcy tego ostatniego utworzyli również swoje własne seminarium¹¹.

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia dziejów jednego z seminarium Kościołów wolnych powstałego w okresie międzywojennym i działającego na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Omawiana jednostka edukacyjna posiadała dwie nazwy: w latach 1930-1933 funkcjonowała jako

⁸ Por.: M. Kwiecień, *O wolnych kościołach*, „Chrześcijanin” 1977 nr 7-8, s. 5; H. R. Tomaszewski, *Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945-1956*, Warszawa 1991, s. 5.; tenże, *Baptysty w Polsce w latach 1858-1918*, Warszawa 1993, s. 9 (wstęp autorstwa M. Kwietnia).

⁹ H. R. Tomaszewski, *Baptysty w Polsce*, dz. cyt., s. 92-93

¹⁰ K. Bednarczyk, *Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku*, Warszawa 1997, s. 198-199

¹¹ H. R. Tomaszewski, *Wyznania*, dz. cyt., s. 20

Szkola Biblijna, a od 1935 - *Instytut Biblijny*¹². Seminarium działało w ramach *Misji Rosyjskiej i Wschodnio-Europejskiej (REEM)*, zorganizowanego przez misjonarzy *Assemblies of God*, jednego z największych Kościołów zielonoświątkowych w Stanach Zjednoczonych. Zadaniem niniejszego artykułu jest wskazanie na istotne i wymierne skutki tego wciąż mało znanego seminarium.

Narodziny ruchu zielonoświątkowego w Stanach Zjednoczonych, Europie i Polsce

Gdańska placówka związana była z rozwijającym się ruchem zielonoświątkowym w Europie Środkowej i Wschodniej. Przebudzenie zielonoświątkowe zrodziło się na początku XX wieku w Stanach Zjednoczonych¹³. W ciągu zaledwie kilku lat przedstawiciele tego ruchu pojawili się w większości państw europejskich. Tu także powstały Kościoły, które przyjmować będą jednak różne inne nazwy. W Polsce międzywojennej największe Kościoły zielonoświątkowe to: *Związek Stanowczych Chrześcijan* i *Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej*.

¹² Jak zostanie to przedstawione w dalszej części artykułu nie był to jednak instytut w dzisiejszym rozumieniu tego słowa i dlatego należy mówić w tym wypadku raczej o szkole biblijnej lub seminarium teologicznym.

¹³ E. Czajko, *Zielonoświątkowcy*, Warszawa 1995, s. 7-8 (por. tenże, *Sytuacja prawna ruchu zielonoświątkowego w Polsce w perspektywie historycznej*, Warszawa 2000). Literatura na temat zielonoświątkowców jest bogata, por. bibliografia w pracy Z. Paska, *Ruch Zielonoświątkowy. Próba monografii*, Kraków 1992, s. 231-239; a także: Z. Pasek, *Związek Stanowczych Chrześcijan*, Kraków 1993; K. Karski, *Symbolika. Zarys wiedzy o Kościołach i wspólnotach chrześcijańskich*, Warszawa 1994 s. 183-186; tenże, *Protestanckie wspólnoty wolnokościelne w: Kościoły, wspólnoty, herezje. Szkice z tradycji chrześcijańskiej*, Warszawa 1997; M. Tymiński, *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce*, Wrocław 1999; V. Synan, *Historia ruchu zielonoświątkowego i odnowy charyzmatycznej. Stulecie Ducha Świętego 1901-2001*, Kraków-Szczecin 2006; J. Mironczuk, *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947-1989)*, Warszawa 2006; W. Gajewski, *Kościół Zielonoświątkowy: geneza, dzieje, teologia, duchowość i perspektywy*, w: *Nierzyskokatolickie Kościoły chrześcijańskie we współczesnej Polsce*, red. Z. J. Winnicki, T. Dębowski, Toruń 2007, s. 114-142.

Ruch zielonoświątkowy tworzą wspólnoty kładące szczególny nacisk na religijne doświadczenie, zwane *chrztem w Duchu Świętym*. Owo doświadczenie wiąże się z otrzymaniem nadzwyczajnych darów łaski, czyli charyzmatów. Źródła potwierdzają powszechne istnienie charyzmatów w Kościele jeszcze w II i III wieku¹⁴. W IV w. dochodzi do powolnego procesu zanikania elementów charyzmatycznych na korzyść hierarchizacji Kościoła. Charyzmaty nie zniknęły jednak ani w starożytności, ani w średniowieczu. Prawdziwe zainteresowanie przeżyciami charyzmatycznymi, a co za tym idzie narodziny współczesnego ruchu pentekostalnego, datuje się na przełom XIX/XX wieku. U jego podstaw stoją przedstawiciele takich wspólnot kościelnych, jak baptyści czy metodyści. Bezpośrednim prekursorem ruchu zielonoświątkowego był *Ruch Uświęceniowy (The Holiness Movement)* w Stanach Zjednoczonych.

Istnieje brak jednolitego stanowiska wśród historyków na temat czasu oraz miejsca powstania ruchu. Dyskusja dotyczy zasadniczo dwóch dat i dwóch różnych miejsc w Stanach Zjednoczonych: roku 1901 w Topeka (Kansas) oraz roku 1906 w Los Angeles. Przy takim uporządkowaniu materiału badawczego możemy pierwszą datę określić jako czas zaistnienia idei, a drugą jako czas narodzin ruchu¹⁵.

O gwałtownym rozwoju ruchu zielonoświątkowy świadczy fakt pojawienia się go w Europie już w roku 1907. Wówczas też powstały pierwsze wspólnoty tego nurtu chrześcijaństwa. Jednym z „apostołów” pentekostalizmu był Thomas Bell Barratt, superintendent zborów metodystycznych w Oslo. W czasie swojej wyprawy do USA w roku 1906 przeżył chrzest w Duchu Świętym i stał się orędownikiem powstałego ruchu. Konflikt, w jaki popadł z władzami swojego Kościoła, zmusił go do utworzenia nowego zboru w Oslo. Podobne wypadki wydarzyły się w Szwecji, gdzie baptystyczny kaznodzieja - Levi Pethrus - został w roku 1907 zmuszony do wystąpienia ze swojego Kościoła. Stał na czele

¹⁴ Por.: W. Gajewski, *Charyzmaty w pierwszych wiekach chrześcijaństwa*, „Chrześcijanin” 2003 nr 7-8, s. 9-12.

¹⁵ E. Czajko, *Sytuacja prawna ruchu zielonoświątkowego w Polsce w perspektywie historycznej*, Warszawa 2000, s. 3-4.

samodzielnego zboru zielonoświątkowego w Sztokholmie. W roku 1906 w Bydgoszczy chrzest w Duchu Świętym przeżył ksiądz ewangelicki - Jonathan Paul, jeden z najaktywniejszych charyzmatyków niemieckich pierwszej połowy XX wieku. Z Norwegii, Szwecji i Niemiec ruch zielonoświątkowy rozszerzył się na okoliczne kraje i wkrótce powstały Kościoły zielonoświątkowe w Anglii, Finlandii, Danii i Szwajcarii.

Początek przebudzenia przypada na lata, gdy Polska znajdowała się pod zaborami i nie istniała na mapie Europy. Najwcześniej na ziemiach polskich zorganizowali się zielonoświątkowcy niemieccy. Zjawisko to zahamował wybuch I wojny światowej. Każde z państw zaborczych prowadziło odmienną politykę wyznaniową. Największą tolerancją odznaczała się pod tym względem monarchia austro-węgierska¹⁶. Tymczasem w Rosji carskiej, a później bolszewickiej, dochodziło do licznych prześladowań mniejszości wyznaniowych. Z ograniczeniem swobód religijnych, szczególnie w odniesieniu do nowo powstałych wspólnot wyznaniowych, mamy do czynienia także w Prusach. Mimo przeszkód - a czasami wręcz prześladowań - wspólnoty, zbory i Kościoły o orientacji zielonoświątkowej powstawały jednak coraz liczniej¹⁷. W wyniku walki Polaków o niepodległość oraz sprzyjającej sytuacji politycznej w roku 1918 doszło do odzyskania niepodległości. Jeszcze trzy lata trwały walki o utrwalenie i ostateczny kształt granic II RP. W ich wyniku pewna liczba polskich zielonoświątkowców znalazła się poza granicami kraju¹⁸.

Sytuacja kraju, rozdartego przez zaborców, wyeksploatowanego i zniszczonego wojną była trudna, można określić, wręcz dramatyczna.

¹⁶ Por. J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*, Warszawa 2000, s. 259-261. Autor stwierdza: Dla polskiego życia narodowego i religijnego autonomia galicyjska miała, przy wszystkich ograniczeniach, kolosalne znaczenie. Kongresówka dopiero po rewolucji 1905 roku uzyskiwała nieco większą swobodę i mogła oddychać po dziesiątkach lat twardego ucisku. (tamże, s. 261).

¹⁷ Można w tym wypadku odnaleźć pewne analogie do powstania i rozwoju ruchu baptystycznego na ziemiach polskich, por. A. W. Wardin, *Gotfryd Fryderyk Alf. Pionier ruchu baptystycznego na ziemiach polskich*, Warszawa 2003, s. 43-61.

¹⁸ Taka sytuacja miała miejsce na przykład po podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku, a później, po II wojnie światowej, również na wschodzie Polski.

Zagrożenie ze strony Niemiec, traktujących Polskę jako „kraj sezonowy” i krwawa rewolucja bolszewicka w Rosji, a także problemy gospodarcze - wszystko to potęgowało biedę i napięcia społeczne. W takich okolicznościach doszło do rozwoju ruchu zielonoświątkowego w II RP.

Na ziemi polskiej pentekostalizm wkroczył z dwóch stron. Wpływy przebudzenia niemieckiego doprowadziły do zawiązania się pierwszych wspólnot wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim¹⁹. 15 lipca 1910 roku został zarejestrowany reskryptem starostwa cieszyńskiego *Związek Stanowczych Chrześcijan*, który formalnie należał do Kościoła ewangelickiego, *de facto* jednak tworzył niezależną wspólnotę - pierwszy polski Kościół zielonoświątkowy²⁰.

Drugi nurt związany jest z polskimi reemigrantami, wracającymi z Niemiec i USA do odrodzonej Ojczyzny. W centralnej i wschodniej części II RP doszło do zawiązywania się autonomicznych wspólnot zielonoświątkowych. W 1929 w Starej Czołnicy, koło Łucka, odbył się zjazd powołujący do istnienia Związek Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej (później: Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej – KChWE)²¹. Początkowa nazwa tego wyznania wskazuje na autonomiczny charakter poszczególnych zborów. Główne ośrodki polskich zielonoświątkowców znajdowały się w Cieszynie, Łodzi i Gdańsku²². W okresie międzywojennym w Polsce istniało jeszcze kilka mniejszych wspólnot zielonoświątkowych. O dynamizmie ruchu pentekostalnego w naszym kraju może świadczyć choćby fakt, że w okresie międzywojennym, był on, poza

¹⁹ Por.: W. Gajewski, K. Wawrzyniuk, *A Historical and Theological Analysis of the Pentecostal Church in Poland*, „The Journal of the European Pentecostal Theological Association” 2000 t. 20, s. 33.

²⁰ M. Kamiński, *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988-2008. Studium historyczno-ustrojowe*, Warszawa 2012, s. 39: „stanowczy chrześcijanie pomimo odrębności organizacyjnej nie zerwali więzi duchowej z Kościołem Ewangelicko-Augsburskim”. Por. H. R. Tomaszewski *Wyznania*, dz. cyt., s. 33.

²¹ M. Kamiński, dz. cyt., s. 50. Por. *Kalendarz Jubileuszowy 1963. Zjednoczony Kościół Ewangeliczny*, Warszawa 1963, s. 85-88.

²² *Kalendarz Jubileuszowy*, dz. cyt., s. 85-87.

baptystami, najliczniejszym ugrupowaniem chrześcijaństwa ewangelikalnego²³.

Gustaw Herbert Schmidt i geneza szkoły

Już w początkowych fazach rozwoju pentekostalizmu istniała pilna potrzeba zorganizowania instytucji kształcącej przede wszystkim już urzędujących pastorów i przyszłych duchownych. Człowiek, który doprowadził do realizacji tych oczekiwań, pochodził z Kresów. Gustaw Herbert Schmidt²⁴, bo o nim mowa, urodził się w 1891 roku w Annapolu na Wołyniu²⁵. Po ukończeniu rosyjskiej szkoły powszechnej w 1908 roku przeżył nawrócenie²⁶. Dwa lata później doświadczył chrztu w Duchu Świętym. Naukę kontynuował w Szkole Handlowej w Berlinie. Następnie wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie uzyskał przygotowanie teologiczne w seminarium duchownym w Rochester (1915-1918). Po ukończeniu studiów został powołany na misjonarza *Assemblies of God* i skierowany do pracy misyjnej w Polsce, gdzie wkrótce został superintendentem. W niepodległym kraju dał się poznać jako doskonały organizator i człowiek o wielkim sercu.

Tymczasem w Polsce problemy polityczne szły w parze z trudnościami gospodarczymi. Misjonarz rozpoczął swoją pracę od organizowania pomocy charytatywnej dla ludności znajdującej się w szczególnie uciążliwych warunkach socjalnych. Dostarczał jedzenia i ubrań, głównie samemu organizując taką pomoc ze Stanów

²³ Na temat stanu liczebnego por. R. Tomaszewski, *dz. cyt.*, s.36; tenże, *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski od 1858 do 1939*. Warszawa 1978, s. 238. Rozprawa doktorska, maszynopis ChAT. Autor podaje: „Według sprawozdania przedstawionego na zjeździe w Łodzi w 1937 r. zielonoświątkowcy liczyli 21 500 wyznawców”.

²⁴ M. Kamiński, *dz. cyt.*, s. 52-55.

²⁵ Por. Sylwetki ruchu zielonoświątkowego. Gustaw Herbert Schmidt, „Chrześcijanin” 1988 nr 8-9, s. 34-35.

²⁶ E. Czajko, *Gustaw Herbert Schmidt I Nicholas Nikoloff*, „Chrześcijanin” 1994 nr 9-10, s. 7.

Zjednoczonych²⁷. Jednocześnie prowadził pracę misyjną, która dość szybko okazała się bardzo owocna. Zbory powstałe w skutek pracy G. Schmidta nie posiadały należycie przygotowanej kadry duchownych, zdolnej do sprostaną piętzącym się wyzwaniom. Starano się temu doraźnie zaradzić przez sponsorowanie szczególnie dobrze zapowiadających się kandydatów, których kierowano na studia biblijne do Hampton w Anglii, gdzie Zbory Boże miały swoją szkołę. Był to jednak wydatek zbyt duży (500 dolarów od osoby rocznie dla jednego misjonarza)²⁸. W 1926 roku sponsorował pobyt i naukę ośmiu osób (w tym jednej kobiecie). Od początku uważał, że pracę misyjną i duszpasterską w danym kraju powinni prowadzić jego obywatele. Wówczas też zaczął myśleć o powołaniu placówki edukacyjnej o charakterze seminaryjnym. W celu zdobycia środków na założenie szkoły biblijnej udał się z żoną do USA. Tam jednak napotkał na opór ze strony Rady Naczelnej Zborów Bożych. Nie poparła ona jego starań o finansowe wsparcie dla idei utworzenia seminarium teologicznego w Europie Środkowej. Powodem były trudności, jakich doświadczyły *Assemblies of God* w związku z zaangażowaniem poważnych sum pieniężnych w pracę misyjną w Chinach²⁹. Gustaw Schmidt, niezrażony takim obrotem spraw, zaczął szukać sponsorów na własną rękę. Wkrótce okazało się, że nie jest osamotniony w pracy w Europie Środkowo-Wschodniej.

Rewolucja bolszewicka z 1917 roku toczyła się w trakcie przebudzenia charyzmatycznego w Rosji. To właśnie misjonarze z Rosji, np. Paul Bernard Peterson, wspólnie z misjonarzami z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej doprowadzili do powstania *Rosyjskiej i Wschodnio-Europejskiej Misji (REEM)*³⁰, przekształconej ostatecznie w *Misję Wschodnio-Europejską (EEM)*³¹. Objęła ona swoim zasięgiem narody

²⁷ T. Salzer, *The Danzig Gdanska Institute of the Bible*, „Assemblies of God Heritage”, Springfield 1981, s. 8.

²⁸ Tamże, s. 9.

²⁹ E. Czajko, *Gustaw Herbert Schmidt*, dz. cyt., s. 7 pisze o zaangażowaniu Zborów Bożych w wiele innych przedsięwzięć misyjnych; por.: T. Salzer, dz. cyt. s. 9.

³⁰ *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*, red. S. M. Burgess, G. B. McGee, Grand Rapids, MI, 1989, s. 763-764.

³¹ Tamże.

i państwa centralnej i wschodniej Europy od Estonii po Jugosławię i od Niemiec po Rosję. *Misja* nawiązała bliską współpracę ze Zborami Bożymi. W porozumieniu wówczas zawartym czytamy, że pracownikami *Misji* mogą być wyłącznie uwierzytelnieni misjonarze *Assemblies of God*³². W ten sposób, nie obciążając finansowo *AoG*, jednocześnie przy wydatnym udziale duchownych i świeckich pracowników Zborów Bożych, zaczęto współpracę. Dzięki znalezieniu nowych sponsorów otwarto biuro *Misji* w Chicago, a państwo Schmidt mogli wrócić do Polski.

Powstanie *Szkoły Biblijnej* i zboru w Gdańsku

W pierwszej kolejności należało zdecydować o lokalizacji szkoły. Wybór padł na Gdańsk. Miasto miało stać się centrum misyjnym dla całej Europy Środkowo-Wschodniej. Choć Gdańsk z geograficznego punktu widzenia nie był położony zbyt korzystnie, to o lokalizacji przeważały inne względy. Wolne Miasto zapewniało wolność religijną, co było rzeczą pierwszorzędną wagi, jeśli uwzględnimy niezbyt korzystną sytuację prawną mniejszości religijnych w II Rzeczypospolitej. Kościoły wolne działały tu często mimo braku prawnej regulacji ze strony państwa. W latach dwudziestych rejestrowano w zasadzie tylko te zbory, które wchodziły w skład *Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijań i Baptystów*³³. Ugrupowania zielonoświątkowe zmuszone były prowadzić pracę w sytuacji prawnie niejasnej. Znacznie gorzej przedstawiała się sprawa za granicą wschodnią. W 1927 roku bolszewicka Rosja wydała ustawę antyreligijną, otwarcie zabraniającą wszelkiej działalności religijno-misyjnej. To właśnie na mocy tej ustawy 6 stycznia 1930 roku ośmiuset pastorów zostało uwięzionych, a następnie zesłanych na Syberię. Wśród nich znalazł się m.in. Iwan Woronajew, współtwórca Kościoła zielonoświątkowego w Bułgarii, na Ukrainie i w Rosji³⁴.

³² T. Salzer, *dz. cyt.* s. 9.

³³ R. Tomaszewski, *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego*, *dz. cyt.*, s. 225.

³⁴ E. Czajko, wspomina, że Iwan Woronajew, był początkowo pastorem baptystycznym, a następnie został pionierem ruchu zielonoświątkowego w Odessie, na Ukrainie i częściowo w Rosji, został aresztowany w 1929 r. i resztę życia spędził

Status prawno-religijny Wolnego Miasta Gdańska regulowała konstytucja z sierpnia 1920 roku, w której czytamy m.in.: *Nie ma publiczno-prawnych przywilejów lub upośledzeń z powodu urodzenia, stanu albo wiary* (art. 72) oraz: *Wszyscy obywatele Wolnego Miasta Gdańska mają prawo, dla celów nie sprzeciwiających się ustawom karnym, tworzyć stowarzyszenia i związki. To odnosi się także do religijnych stowarzyszeń i społeczności. Każdemu stowarzyszeniu przysługuje uzyskanie zdolności prawnej wg przepisów ustawy cywilnej* (art. 84). Gwarancje te były znacznie szersze niż te, jakie zapewniała Konstytucji II Rzeczypospolitej zwana „Marcową” (1921 r.). Nic więc dziwnego, że Gdańsk jawił się misjonarzom jako „ziemia obiecana”.

Sytuacja uległa zmianie po dojściu do władzy nazistów. Wzmagał się wówczas terror, a konstytucyjne uprawnienia obywateli Gdańska zostały poważnie ograniczone, co w konsekwencji doprowadziło do zamknięcia Instytutu w 1938 roku.

Swoje pierwsze locum *Szkola Biblijna* znalazła w centrum Gdańska, w czteropiętrowej kamienicy przy III Damm 1 (Grobla III), niedaleko dworca kolejowego³⁵. Czteropiętrowy budynek, mógł pomieścić dyrekcję, szkołę oraz zbór. W 1935 roku szkoła została przeniesiona na obrzeża Gdańska [Prinzenweg] (dziś: Gdańsk-Wrzeszcz, ul. Podleśna 3). Na zachowanych fotografiach z tamtych lat widać ładnie zagospodarowany i dobrze utrzymany trój kondygnacyjny dworek-pałacyk³⁶.

Z powstaniem szkoły ściśle związana była praca nad rozwojem zboru w Gdańsku. Zielonoświątkowcy pojawili się w mieście po I wojnie światowej. Jednak do przybycia G. Schmidta osoby z przeżyciem charyzmatycznym nie tworzyły zwartej społeczności. Misjonarzowi udało się zjednoczyć to środowisko i rozpocząć aktywną działalność ewangelizacyjną. Jej skutkiem były dwa chrzty. Pierwsze trzynaście osób

w sowieckim więzieni. Nie znamy okoliczności, w jakich zginął; por.: tenże, *Gustaw Herbert Schmidt, dz. cyt.*, s. 8.

³⁵ W. Gajewski, *Gdański Instytut Biblijny*, w: *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2012, s. 324.

³⁶ E. Czajko, *Notatki amerykańskie III*, „Chrześcijanin” 1978 nr 4, s. 12-14.

ochrzczono w Zatoce Gdańskiej (sierpień 1929 r.), rok później ochrzczono trzydzieści osób (15 czerwca)³⁷. Wielu wiernych doświadczyło równoległe przeżycia charyzmatycznego. Początkowo pastorem zboru był G. Szmidt. W czasie licznych podróży zastępował go Herman Holz. Od końca lat trzydziestych do 1945 funkcję pastora pełnił Ernst Jung³⁸.

Zbór nosił nazwę *Missions-Gemeinde Danzig*. Utrzymywał bliskie stosunki z polskimi zielonoświątkowcami należącymi do KChWE. Aktywność wiernych, a nade wszystko słuchaczy szkoły biblijnej, doprowadziły do wzrostu liczebności zboru. Przed II wojną światową liczył ok. 200-250 osób. Społeczność była wielonarodowa z przewagą niemieckojęzycznej. Po przeniesieniu szkoły do Gdańska-Wrzeszcza, zbór zgromadzał się w kamienicy przy Schüsseldamm (ul. Łagiewniki). Wolne Miasto Gdańsk było jednym z głównych ośrodków ruchu zielonoświątkowego w tej części Europy, o czym świadczy nie tylko Instytut, ale także wydawanie w Gdańsku jednego z trzech głównych periodyków konfesyjnych - „Priidiet Primiritiel”.

Zanim doszło do otwarcia szkoły, G. Schmidt rozpoczął intensywne podróże po Europie Środkowej prowadząc krótkoterminowe kursy biblijne. Pierwszy taki kurs miał miejsce w Starej Czołnicy na przełomie sierpnia i września 1929 roku³⁹. Z tej formy pracy G. Schmidt nie zrezygnował nawet po powstaniu *Instytutu*. W dalszym ciągu podróżował, organizując krótkie, intensywne szkolenia, przeznaczone głównie dla pracowników kościelnych.

Misja otworzyła szkołę w niedzielę 2 marca 1930 roku. Była to pierwsza tego typu zielonoświątkowa placówka w Europie Środkowo-Wschodniej. Jej powstanie Schmidt okupił osobistą tragedią. W dzień Bożego Narodzenia 1929 roku zmarła jego żona. Liczne podróże i częste

³⁷ W. Gajewski, *Zielonoświątkowcy, dz. cyt.*, s. 139.

³⁸ Po wojnie E. Jung przeniósł się wraz z częścią zboru do Hamburga, por. tamże.

³⁹ E. Czajko, *Notatki amerykańskie III, dz. cyt.*, s. 230.

niepowodzenia nadwerężyły jej siły⁴⁰. Wkrótce potem również Gustaw Schmidt ciężko zachorował na tyfus. Mimo to jego marzenia zostały zrealizowane.

Istniały dwa etapy funkcjonowania szkoły: w latach 1930-1933 działała ona jako *Szkoła Biblijna*, a w latach 1935-1938 jako *Instytut Biblijny*. W pierwszym okresie odbyło się łącznie 9 kursów z udziałem 271 osób (mężczyzn i kobiet). W wyniku trudności finansowych działalność szkoły została zawieszona 8 lutego 1933 roku. Po niemal dwuletniej przerwie placówka wznowiła działalność, już jako *Instytut Biblijny*, którego otwarcie nastąpiło 6 października 1935 roku. *Instytut* zamknięto w czerwcu 1938 roku, a zarząd misyjny rozwiązano 30 kwietnia 1939 roku.

Charakterystyka szkoły

Pierwszy semestr, z udziałem dziesięciorga słuchaczy, trwał zaledwie trzy miesiące (od 2 marca do 4 czerwca). Głównym wykładowcą był Paweł Techlik⁴¹. Już w czerwcu rozpoczęto kolejny kurs z udziałem 25 słuchaczy⁴². Chętnych było znacznie więcej (złożono czterdzieści podań), ale ograniczona liczba miejsc w akademiku uniemożliwiła przyjęcie większej liczby osób. Głównym kryterium, brany pod uwagę przy naborze, była dotychczasowa praca w Kościele. Preferencje mieli etatowi pracownicy: kaznodzieje, misjonarze i pastory. Zazwyczaj ubiegający się o przyjęcie do Szkoły musieli posiadać doświadczenie charyzmatyczne, ale zasady tej nie trzymano się w sposób żelazny, co czyniło ze szkoły placówkę interkonfesyjną, specyficzną również ze względu na ówczesną sytuację religijną i edukacyjną.

O charakterze i znaczeniu szkoły świadczy fakt, że już w trakcie dwóch pierwszych kursów naukę pobierali studenci z Polski, Rosji, Ukrainy i Bułgarii. W ciągu całej działalności placówki uczyli się tu również

⁴⁰ Corrie Schmidt, z wykształcenia śpiewaczka, zmarła na gruźlicę, której nabawiła się na skutek trudnych warunków życiowych; por.: G. Krüger, *Życie i służba misjonarza Gustawa Herberta Schmidta*, tłum. M. Kwiecień, „Chrześcijanin” 2003 nr 5-6, s. 9.

⁴¹ *Pierwszy kurs biblijny w Gdańsku*, „Priidiet Primiritiel” 1930 nr 6, s. 41.

⁴² Tamże, s. 47.

Estończycy, Łotysze, Litwini, Czesi, Słowacy, Węgrzy, Rumuni, Jugosłowianie i Niemcy. Można więc - bez cienia przesady - stwierdzić, że założone przez G. Schmidta seminarium kształciło kaznodziejów i pastorów dla całej Europy Środkowo-Wschodniej⁴³.

Ta międzynarodowa obsada studencka wymagała wzmoczonych wysiłków dydaktycznych. Największym problemem, przed jakim stali wykładowcy, był wybór język wykładowego. Utrwaliło się ostatecznie, że zajęcia prowadzono po rosyjsku i niemiecku. W tym czasie praktycznie każdy w Europie Środkowo-Wschodniej operował, poza własnym, przynajmniej jednym z tych języków. W późniejszym czasie część wykładów prowadzono w języku angielskim. Zdecydowała o tym dostępność materiałów dydaktycznych, książek i czasopism. Znajomość języków zachodnich, szczególnie angielskiego i niemieckiego, umożliwiała dotarcie do źródeł wiedzy. Szczególnie interesujące były metody nauki języka angielskiego. Nauczycielka języka angielskiego zastosowała nowatorską wówczas metodę lingwistyczną, rodem ze Stanów Zjednoczonych, zwaną *linguaphone*. Studenci, korzystając z adaptera, słuchali wymowy danego angielskiego słowa, a następnie wskazywali jego odpowiednik w książce do ćwiczeń. Inną metodą nauki języka było obowiązkowe porozumiewanie się po angielsku przez trzy i pół godziny dziennie trzy razy w tygodniu (oczywiście poza godzinami wykładów i nauki). Zasady te wprowadzono po roku 1935, gdy szkoła została przekształcona w *Instytut Biblijny*.

Administrację szkoły tworzyło zaledwie kilku osób. Dyrektorem był Gustaw Schmidt, który pełnił jednocześnie funkcję dziekana. Wykładowcami byli m.in. Paweł Techlik i Gustaw Kinderman. Ten ostatni był również tłumaczem. Vera Nitsch, amerykańska misjonarka, była odpowiedzialna za wychowanie ogólne (z funkcją przełożonej). W skład personelu wchodził także personel pomocniczy. Studenci, przybywający z różnych stron Europy, potrzebowali często wprowadzenia w podstawowe zasady pracy duszpasterskiej oraz w europejskie kanony kultury i dobrego

⁴³ G. Krüger, *dz. cyt.*, s.9.

wychowania. Honorowym dziekanem szkoły był Donald Gee, jedna z najwybitniejszych postaci angielskiego ruchu zielonoświątkowego, wykładowca oraz działacz ekumeniczny⁴⁴. Był on członkiem-założycielem angielskich Zborów Bożych (1924 r.), głównej denominacji zrzeszającej zielonoświątkowców w Anglii. Jako pisarz zadebiutował w „Redemption Tidings”, czasopiśmie Zborów Bożych w styczniu 1925 r.⁴⁵. Był dyrektorem szkoły biblijnej angielskich Zborów Bożych w Kenley pod Londynem, a także autorem pracy o historii ruchu zielonoświątkowego, wydawcą i redaktorem naczelnym czasopisma „Pentecost”⁴⁶. Zależało mu na bardzo solidnym przygotowaniu do pracy ewangelizacyjno-duszpasterskiej zielonoświątkowych duchownych.

Zarówno G. Schmidt jak i G. Kinderman biegle władali językiem polskim, rosyjskim, niemieckim i angielskim. Zwracali oni jednak uwagę swoim współpracownikom na konieczność koncentracji przy wykładzie, prowadzonym w kilku językach równocześnie. Wykładowca musiał narzucić sobie ostrą dyscyplinę, gdyż łatwo mógł stracić wątek, oczekując na przetłumaczenie tekstu na dwa języki.

Główny nacisk w szkole kładziono na teologię biblijną. Znaczną część wykładów poświęcono na komentowaniu poszczególnych ksiąg Pisma Świętego⁴⁷. Podobnie zresztą czyniono w innych seminariach w środowisku ewangelikalnym⁴⁸. Z powodu silnego sprzeciwu kierownictwa szkoły nie istniała możliwość rozwoju teologii modernistycznej czy liberalnej. Teologia biblijna wykładana była w zgodzie z fundamentalną interpretacją Biblii i w tym duchu podawano również doktrynę zielonoświątkową.

⁴⁴ *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*, dz. cyt., s. 330-332.

⁴⁵ L. Sosulska, *Apostoł równowagi*, „Chrześcijanin” 1994 nr 1-2, s. 7.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ T. Salzer, dz. cyt., s. 11.

⁴⁸ Analizując podane przez H. R. Tomaszewskiego przedmioty, wykładane w seminarium teologicznym w Łodzi, widać wyraźnie, że mają podobny charakter. Nacisk położony był na wykłady ze *Starego i Nowego Testamentu* oraz na *Wstęp do Nowego Testamentu*; por.: *Baptyści w Polsce*, dz. cyt., s. 92.

Wykład pozostałych przedmiotów teologicznych oparty był tematycznie na zasadach wiary kościołów ewangelicznych. Najpierw analizowano *ordo salutis*: naukę o zbawieniu i usprawiedliwieniu (soteriologia), następnie Prawo i doktrynę o łasce⁴⁹. Na końcu uzasadniano doktrynę o chrzcie w Duchu Świętym - dobro własne Kościołów zielonoświątkowych⁵⁰. Ta metoda uległa pogłębieniu w momencie, gdy szkoła przekształcała się w *Instytut*. Obok teologii biblijnej i systematycznej (dogmatycznej) zwracano uwagę na katechetykę. Naturalna konieczność prowadzenia pracy z dziećmi w zborach wymagała nauki zakładania *Szkółek Niedzielnych*, przygotowania programów, materiałów i podstaw pedagogiki. Oczywiście wszystkie te elementy pracy pedagogicznej miały charakter ogólny i bardziej praktyczny niż teoretyczny, co zdaje się być cechą typową dla tego typu seminariów. Słuchacze prowadzili zajęcia z dziećmi w zborze gdańskim i okolicznych zborach oraz przy okazji podejmowanych działań misyjnych. Te praktyki miały ich przygotować do czekających w niedalekiej przyszłości zadań w lokalnych zborach⁵¹.

Poza przedmiotami *stricte* teologicznymi w szkole kładziono nacisk na przygotowanie homiletyczne. Umiejętność wygłaszania kazań i związana z tym sztuka retoryki, były traktowane bardzo poważnie. Tu również mniej było teorii więcej praktyki. Wygłaszanie kazań, przemówień i praca z dziećmi wymuszała na słuchaczach opanowanie warsztatu kaznodziejskiego. Czyniono to pod okiem wykładowców. Zintensyfikowanie prac w tym zakresie nastąpiło w okresie powołania *Instytutu*. Nowy dziekan wprowadził wówczas na zajęciach teoretycznych także wygłaszanie i krytyczne omawianie kazań, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części artykułu.

Ciężarom pionierskiej pracy nie łatwo było jednak sprostać. Świadczy o tym na przykład rezygnacja z funkcji wykładowcy Pawła Techlika⁵². Zastąpił go Len Jones, pastor jednego z największych zborów londyńskich.

⁴⁹ Był to model przejęty z reformowanej koncepcji prowadzenia wykładu wiary.

⁵⁰ W tym układzie widać wyraźne wpływy teologii reformowanej.

⁵¹ T. Salzer, *dz. cyt.*, s. 17.

⁵² T. Salzer wspomina wręcz o załamaniu psychicznym tego wykładowcy - por.: *dz. cyt.*, s.10.

Był on doświadczonym nauczycielem. Wykładał m.in. w Szkole Biblijnej w Toronto. Len Jones był także sekretarzem Zborów Bożych w Nowej Zelandii. Jego pobyt w Gdańsku nie trwał długo, ponieważ odwołano go do pracy misyjnej właśnie w Nowej Zelandii.

Aż do lutego 1933 roku system nauki polegał na krótkich kursach (3-9 miesięcy). Studenci z Polski lub Niemiec oraz ci, którzy byli lepiej zaznajomieni z doktryną zielonoświątkową, zostawali krócej (3-6 miesięcy). Studenci odbywający dalsze podróże oraz ci, o najsłabszej edukacji biblijnej, zostawali nieco dłużej. W związku z tym, że w większości pochodzili z rodzin ubogich i nie było ich stać na sfinansowanie nauki, rolę sponsora z reguły pełniła *Misja*. Jak już zaznaczono, wkrótce sama *Misja* znalazła się w poważnych trudnościach finansowych, które ostatecznie doprowadziły do czasowego zawieszenia funkcjonowania placówki.

Dzienny harmonogram zajęć wskazuje na seminaryjny charakter uczelni. Nawet po przekształceniu *Szkoły Biblijnej* w *Instytut*, harmonogram ten nie uległ większym zmianom i przedstawiała się następująco:

6 ⁰⁰	pobudka
6 ³⁰ - 7 ⁰⁰	modlitwa indywidualna
7 ⁰⁰	śniadanie oraz czas na porządki
8 ¹⁵	nabożeństwo w grupach
9 ⁰⁰ - 13 ⁰⁰	zajęcia
13 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰	obiad oraz obowiązkowa rekreacja (sic!)
15 ⁰⁰ - 17 ⁰⁰	zajęcia lub studium biblijne
17 ⁰⁰ - 18 ⁰⁰	kolacja
18 ⁰⁰	nabożeństwo ogólne w zborze gdańskim ⁵³ .

Jak widać słuchacze poddani byli rygorowi charakterystycznemu dla seminariów duchownych. Dlatego duży nacisk kładziono na modlitwę, dyscyplinę i obowiązkowe wykłady. Szczegółowy program na każdy dzień był zawsze wywieszany na kartce, a dzwonek rozpoczynał i kończył zajęcia.

⁵³ Tamże, s. 11.

Instytut Biblijny

Po przerwie, spowodowanej trudnościami finansowymi, zajęcia rozpoczęto w październiku 1935 roku. Zasadnicza zmiana dotyczyła wycofaniu się G. Schmidta z funkcji dziekana. Nowym dziekanem został Nicholas Nikoloff⁵⁴. Urodził się on w 1900 roku w Bułgarii. Mając lat 14 doświadczył nawrócenia. W 1919 roku rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie w Sofii. W 1920 roku wyemigrował do USA, dalej kształcił się w Nowym Jorku. Tam też doświadczył przeżycia charyzmatycznego⁵⁵. Został pastorem i jednocześnie ukończył seminarium duchowe w Newark w 1924 roku. Do 1926 roku był tam wykładowcą. W tym samym roku wyjechał wraz z żoną do Bułgarii, gdzie prowadził pracę duszpasterską w Burgas. Uporządkował tam sprawy kościelne i doprowadził do zalegalizowania Kościoła Ewangeliczno-Zielonoświątkowego w Bułgarii przez Ministerstwo do Spraw Religijnych. Piastował także funkcję pierwszego superintendenta tego Kościoła. Powołany przez *Assemblies of God*, objął funkcję dziekana w zreorganizowanym *Instytucie Biblijnym* w Gdańsku. Był człowiekiem o niespotykanej wprost energii. Wykładał w czterech językach: bułgarskim, rosyjskim, niemieckim i angielskim. Wspominał o bólu głowy, gdy wracał po takich wykładach do domu.

Po objęciu funkcji dziekana *Instytutu*, N. Nikoloff dokonał w nim wielu ważnych zmian. Przede wszystkim zrezygnowano z dotychczasowego systemu nauki, opartego na wyjaśnianiu fundamentalnych doktryn zielonoświątkowych, a wprowadzono analityczno-kontekstową metodę studiowania Biblii. Poszczególne księgi Biblii były rozważane z uwzględnieniem tła historycznego, autora, daty i miejsca powstania.

⁵⁴ E. Czajko, *Gustaw Herbert Schmidt, dz. cyt.*, s. 7; por. *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements, dz. cyt.*, s. 637-638.

⁵⁵ N. Nikoloff zapoznał się z ruchem zielonoświątkowym już wcześniej, za pośrednictwem Iwana Woronajewa, który przebywał w tym czasie w Sofii w swojej drodze do Rosji. Sam Nikoloff doświadczył chrztu w Duchu Świętym poprzez usługę R. i M. Brownów, duszpasterzy zboru *Glad Tidings Tabernacle*, por.: E. Czajko, *Gustaw Herbert Schmidt, dz. cyt.*, s. 7.

Nicholas Nikoloff był też głównym wykładowcą. To z jego inicjatywy w grudniu 1935 roku wprowadzono język angielski jako trzeci język wykładowy. Otwarto także bibliotekę zaopatrzoną w literaturę podarowaną przez wiernych ze Stanów Zjednoczonych. Nowy dziekan zwrócił uwagę również na problem języków narodowych i państwowych swoich studentów. Wychodząc z założenia, że powracający do swoich krajów studenci będą reprezentować Kościół przed urzędami państwowymi, kładł mocny nacisk na poprawną pisownię i wymowę języka ojczystego. Dodał także zajęcia praktyczne. Poza działalnością misyjną, która prężnie rozwijała się już za Gustawa Schmidta, słuchacze uczyli się zakładania i organizowania lekcji religii (*Szkółek Niedzielnych*), prowadzenia korespondencji urzędowej a także przechodzili kursy administracji kościelnej. Nikoloff prowadził też zajęcia muzyczne (chór i orkiestra), a na zajęciach z homiletyki studenci uczyli się krytycznego analizowania własnych kazań. Prowadzono także pracę resocjalizacyjną w domu poprawczym w Gdańsku, a także odwiedzano osoby starsze w domu starców⁵⁶.

Po przekształceniu szkoły w *Instytut* wprowadzono szereg zmian organizacyjnych. Po rozszerzeniu programu wydłużono czas nauki do dwóch lat (cztery semestry), przy czym drugi rok przeznaczony był dla studentów zdolniejszych. Widać wyraźną zmianę postawy wobec dotychczasowej praktyki, gdy długość kształcenia dopasowana była raczej do seminarzystów z odleglejszych rejonów Rzeczypospolitej i Europy. Po zakończeniu studiów, słuchacze otrzymywali dyplomy⁵⁷.

Gustaw Schmidt mógł dzięki temu znacznie swobodniej zajmować się szukaniem sponsorów i redagowaniem czasopisma „Priidiet Primiritiel” (wydawanego po rosyjsku pod red. G. Schmidta w latach 1929-1939)⁵⁸. Oprócz treści religijnych (kazania, rozważania), czasopismo zawierało także informacje o wydarzeniach z życia seminarium oraz prowadziło unikatową, jak na ówczesne warunki, działalność edukacyjną poprzez system kursów zaocznych. Na łamach pisma ukazywały się informacje o poszczególnych

⁵⁶ T. Salzer, *dz. cyt.*, s. 17.

⁵⁷ R. Tomaszewski, *dz. cyt.*, s. 234.

⁵⁸ M. Kamiński, *dz. cyt.*, s. 51. 54-55.

lekcjach wydawanych przez redakcję. Każdy czytelnik mógł je dostać bezpłatnie. Pierwsza lekcja wyszła drukiem w październiku 1930 roku, a do stycznia 1935 roku ukazało się ich 25. Redaktor naczelny zamieszczał również na łamach czasopisma materiały przeznaczone dla nauczycieli Szkółek Niedzielnych.

W drugiej połowie lat trzydziestych coraz wyraźniej dawało się zauważyć, że czasy tolerancji religijnej i swobody działania *Instytutu* powoli się kończą. Jeszcze w styczniu 1936 roku G. Schmidt napisał, że w czasach, gdy *Partia Nazistowska kieruje polityką, szkoła ani placówka Zarządu Misji nie były w żaden sposób powstrzymywane w swojej pracy*⁵⁹.

Jednak już w październiku tego samego roku dziekan N. Nikoloff wyraził przekonanie, że *Europa Wschodnia - pole naszej pracy - zaczyna się znajdować w cieniu wielkiego prześladowania*⁶⁰. Dwa lata później kontynuowanie pracy dydaktycznej okazało się niemożliwe. Naciski ze strony hitlerowców były zbyt silne a zagrożenie zbyt realne, żeby ogłaszać dalszy nabór na studia. Przebywanie przedstawicieli różnych nacji w Wolnym Mieście wywoływało podejrzania władz. Realności tych podejrzeń doświadczył wkrótce sam G. Schmidt. W 1940 roku został aresztowany i po 6 miesiącach więzienia zesłany do obozu koncentracyjnego⁶¹. Wkrótce po zwolnieniu udało mu się zbiec do Szwecji. W Gdańsku pozostawił rodzinę⁶². Przed wybuchem wojny naziście byli w posiadaniu listy z nazwiskami wykładowców i studentów, którą wykorzystywali do aresztowania, więzienia i zsyłania do obozów koncentracyjnych. Dane te znalazły się następnie w rękach sowieckich, co umożliwiło im dokonania kolejnych aresztowań i zsyłek do łagrów⁶³. Od

⁵⁹ R. Tomaszewski, *dz. cyt.*, s. 234.

⁶⁰ *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*, *dz. cyt.*, s. 770.

⁶¹ G. Krüger, *dz. cyt.*, s.9.

⁶² G. Schmidt, kilka lat po śmierci Corrie, ożenił się powtórnie z Margarete Neumann z Gdańska. Redagowała ona oficjalny organ niemieckiego oddziału Misji Wschodnio-Europejskiej, pt. „Wort und Zeugnis”. Umarła na początku maja 1944 roku w Gdańsku, por. G. Krüger, *dz. cyt.*, s. 9-11.

⁶³ T. Salzer, *dz. cyt.*, cz. 2, s. 11.

początku wojny zielonoświątkowcy znaleźli się w sytuacji wyjątkowo trudnej. Ich Kościoły zostały zdelegalizowane, a wierni poddani prześladowaniom.

Podsumowanie: dorobek Szkoły Biblijnej i Instytutu

Na zakończenie kilka zdań o efektach istnienia seminarium. Można wątpić w to, czy szkoła spełniła wszystkie stawiane jej zadania. Była jednak pierwszą tego rodzaju placówką w tej części Europy i objęła swym nauczaniem wielonarodowe grono studentów. Miała imponującą liczbę słuchaczy. Dysponujemy informacjami, iż w latach 1930-1933 w kursach brało udział 271 studentów i studentek⁶⁴. W latach 1935-1938 prawdopodobnie podwojono tę liczbę, nie dysponujemy jednak pewnymi danymi. Daje to grono około 550 osób. Większość z nich stanęła w przyszłości na czele zborów i społeczności kościelnych, korzystając z wiedzy zdobytej w gdańskiej placówce.

Zielonoświątkowcy w latach dwudziestych, to społeczność o niewykrystalizowanej teologii, bez pogłębionej refleksji intelektualnej nad swoim doświadczeniem religijnym. Potwierdzają to ci, którzy ten ruch badają lub się z nim wówczas zetknęli. Seminarium pozwoliło sprecyzować doktrynę, wyznaczyć kierunki rozwoju, stworzyć kadrę pracowników kościelnych i – wreszcie – przełamać opory przed krytyczną analizą własnych wierzeń. Nie bez znaczenia jest również ochrona ruchu pentekostalnego w tej części Europy przed ekstremistami i utrzymanie jego głównego nurtu w kręgu doktryny i teologii Kościołów ewangelikalnych.

Nie będzie przesadą, jeśli stwierdzimy, że spora część Kościołów zielonoświątkowych w krajach środkowej Europy po II wojnie światowej została wychowana pod opieką absolwentów *Szkoły i Instytutu Biblijnego* w Gdańsku. Powstanie szkolnictwa biblijnego po II wojnie światowej w tym

⁶⁴ *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*, dz. cyt., s. 816-817.

Instytut Biblijny w Gdańsku. Dzieje i charakter seminarium pentekostального w
okresie międzywojennym

środowisku jest również niemałą zasługą rozbudzonych wówczas ambicji⁶⁵.
Wydaje się to pokłosiem istnienia gdańskiego seminarium.

⁶⁵ W. Gajewski, *Dynamika ewangelikalizmu polskiego. Krytyczne spojrzenie z
uwzględnieniem perspektywy pentekostalnej*, w: *Ewangelikalny protestantyzm w
Polsce u progu XXI stulecia*, red. T. J. Zieliński, Warszawa-Katowice 2004, s. 91.

Abstract

This article is an attempt at describing the history and achievements of one of the theological seminaries belonging to a group of so called free churches, namely, the Bible School/Gdansk Bible Institute. The educational center was founded and operated as a branch of the East European Mission of the American Assemblies of God in Free City of Gdansk during the interwar period.

The Seminary operated for eight years (with two-year break), between 1930 and 1933 as the Bible School and from 1935 to 1938 as the Bible Institute. Its establishment was inspired by Superintendent Gustav H. Schmidt and it was developed due to the support of Superintendent Nicholas Nikoloffov.

Program of the seminary consisted of short one or two term bible courses, which at the end of its existence developed into four term courses. The main aim of the school was to help both arising Pentecostal movement and wider evangelical community in training their leaders for preaching and pastoral ministry. An important element of the school activity was straightening and systematizing doctrinal issues. Special attention was paid to teaching English and the methods employed are considered innovatory.

Although the existence of the Institute was just a short episode in the history of Polish Pentecostal movement, many graduates of the school in Gdansk (there were over 500 altogether) played significant role in the subsequent history of the movement.